POCHYBOVAŤ, TEDA BYŤ.
ZA PROFESOROM ĽUBOMÍROM ĎUROVIČOM

Ingrid Hrubaničová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E- mail: ingrid.hrubanicova@juls.savba.sk

Vo veku 97 rokov 7. júla 2022 zomrel vo svojom švédskom domove svetovo uznávaný slovenský jazykovedec, emeritný profesor slovanských jazykov na Univerzite v Lunde, od r. 2010 člen redakčnej rady časopisu Slovenská reč Ľubomír Ďurovič. Jeden z posledných e-mailov z leta 2017 po našom pracovnom stretnutí v Bratislave sa končil vetou: „Je to irónia osudu, že fyzicky a intelektuálne žijem vo dvoch rozličných zemiach (viem, že Pravidlá tam chcú „krajinách“): v každom prípade bolo veľmi príjemné zase po čase vás tam v Prešporku stretnúť, tým viac, že stále ešte máme spolu aj konkrétne činnosti. (...) Teda pekne pozdravujem a dovidenia – niekedy! Srdečne Ľubo.“ Chce to veľké nadanie na život a vášeň preň s ľahkosťou zhrnúť peripetie a zlomy európskych dejín 20. storočia, ktoré zásadným spôsobom poznamenali a menili individuálnu cestu profesora Ďuroviča a ktoré stáli aj za jeho vynútenou „dvojdomovosťou“, frazémou *irónia osudu*. O tom, že týmto nadaním, životnou iskrou, nezlomným duchom bol profesor Ďurovič štedro obdarovaný, svedčí aj jeho *libido sciendi* – smäd po vedení, poznávaní prejavujúci sa v neprerušenej činnosti vedca, intelektuála od mladosti po nestorský vek.

Svoju deväťdesiatku v r. 2015 oslávil profesor Ďurovič na Slovensku v plnom zdraví spolu s dvestoročnicou Ľudovíta Štúra. Bol to mimoriadne čulý a pestrý rok, bohatý na rôzne podujatia, medzi ktoré patrila aj konferencia zorganizovaná Filozofickou fakultou Univerzity Komenského a Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV na

jeho počesť. V zborníku z tejto konferencie nazvanom príznačne *Fenomén Ďurovič* (2016) S. Ondrejovič vo svojom príspevku konštatoval: „Náš jubilant naďalej otvára nové témy, naďalej ‚mieša karty'(...), naďalej zásadným spôsobom inšpiruje a irituje svoje okolie svojím vlastným videním sveta i vlastným výkladom dejín slovenského jazyka, národa a kultúry, ktorý iba ťažko spochybniť" (2016, s. 7 – 8). Použitým prítomným časom anticipoval, že v jazykovednej práci profesor Ďurovič ešte nepovedal posledné slovo. A práve v tom roku 2015 profesor Ďurovič vstúpil na ďalšie tri roky do spolupráce na dvoch projektoch, ktoré sa realizovali v ústave v Oddelení sociálnej lingvistiky (vtedy ešte Oddelení súčasného jazyka) – *Jazyková norma a jej kodifikácia* a *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov*, s čím v nasledujúcich dvoch rokoch súviseli aj viaceré jeho návštevy na Slovensku a v Jazykovednom ústave. Táto spolupráca vyústila do Ďurovičovej monografie *Predhistória spisovnej slovenčiny* (2018), v ktorej sumarizoval svoju osobitú koncepciu vývoja spisovného jazyka, a participácie na knihe rozhovorov *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov* (Wachtarczyková a kol. 2019). V rovnakom čase začal spolupracovať so svojím žiakom, vtedy docentom, dnes mimoriadnym profesorom Univerzity Karlovej v Prahe Markusom Gigerom na prepracovanom a aktualizovanom vydaní svojho diela *Paradigmatika spisovnej ruštiny* (1964), čo si mimoriadne cenil: „To, že Paradigmatika spisovnej ruštiny bola komunistami zamietnutá, je nezaujímavé. Ale dnes, keď jeden z mojich žiakov v Prahe ako docent prednáša ruštinu a učí podľa mojej Paradigmatiky a má program túto Paradigmatiku inovovať a doviesť ju k dnešnému stavu poznania, teda vychádzať z nej, tak to je pre mňa zadosťučinenie" (Hrubaničová – Ďurovič 2019, s. 49). V r. 2020 vyšla v češtine vo vydavateľstve Karolinum Ďurovičova – Gigerova *Paradigmatika spisovné ruštiny (Hláskosloví a tvarosloví)*, založená na súčasnom stave poznania a literatúry a na korpusovom pozadí.

Než k tomuto „zadosťučineniu" došlo, prešiel si profesor Ďurovič púť, na ktorej po pätnásťročí, keď zažiaril ako mladý invenčný slovenský lingvista, „štrukturalista, synchronik, nadšenec systémového výkladu jazykových javov", z noci na ráno nastúpilo dvadsaťročie, keď bol z ideologických dôvodov vymazaný zo slovenskej jazykovedy a kultúry. Jeho práce totalitný režim zakázal citovať, jeho *Paradigmatika* zmizla z obehu. Po páde režimu v r. 1989 sa do slovenskej jazykovedy začal vracať.

Profesor Ľubomír Ďurovič sa narodil 9. februára 1925 vo Važci, no skoro po svojom narodení sa stal Skaličanom. Vedecké smerovanie uňho podnietilo rodinné prostredie slovenskej evanjelickej inteligencie, predovšetkým otec, farár skalického evanjelického zboru, neskôr docent a profesor na bratislavskej bohosloveckej fakulte, cirkevný historik Ján Ďurovič. Definitívne sa pre vedu rozhodol na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity (dnešná Univerzita Komenského), kde študoval ruský

jazyk a slovenský jazyk (1944 – 1949 s ročným štúdiom na Univerzite Karlovej) a nadchol sa pre nový štrukturalistický prístup bratislavských učiteľov, profesorov A. Isačenka, Ľ. Nováka a E. Paulinyho. Pokračoval v ročnom štúdiu (1949 – 1950) na Historicko-filozofickej univerzite v Nórsku v Osle a po návrate nastúpil na Katedru ruského jazyka a literatúry, k svojmu profesorovi A. Isačenkovi, ktorý katedru v tom čase viedol. Vzťah profesora Ďurovičа a A. Isačenka bol blízky v odbornej i osobnej rovine, o čom profesor Ďurovič neraz vydal svedectvo ústne aj písomne. „Spolu s Isačenkom v Ruskom seminári i uňho doma, v prakticky každodennej teoretickej i osobnej komunikácii, sme prežili nápor sovietskeho marrizmu i stalinské obdobie sovietskej a našej jazykovedy“ (2004, s. 8). Po Isačenkovom odchode z Bratislavy v r. 1955 (najprv do Olomouca, neskôr do Nemecka, v r. 1968 emigroval do USA) preberá po ňom Ľ. Ďurovič vedenie Katedry ruského jazyka a redakciu *Veľkého rusko-slovenského slovníka*: „Namiesto vedenia katedry som bol okolo päť rokov vedúcim tohto projektu a zredigoval som, heslo za heslom, prvé dva zväzky tohto slovníka“ (2004, s. 9). Pri koncipovaní slovníka bolo potrebné dopracovať koncepčné otázky, predovšetkým tú, na základe čoho sa bude štruktúrovať heslo v prekladovom slovníku – či kritériom členenia bude význam/významy východiskového slova, alebo charakter a počet prekladových ekvivalentov. Túto problematiku na pozadí rôznych chápaní ekvivalencie a typov ekvivalentu v zahraničnej lexikografii s objasnením prínosu Isačenkovho a Ďurovičovho chápania a najmä Ďurovičovho precizovania teórie ekvivalentu, v jeho terminológii prekladového významu (1953, 1961), dobre vysvetľuje A. Jarošová v štúdii *Aspekty ekvivalencie: prekladový ekvivalent a prekladový význam* (2008, s. 105 – 109).

K ďalším originálnym vedeckým prácam Ľubomíra Ďurovičа z 50. a 60. rokov patrí monografia *Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine* (1956) a už spomínaná *Paradigmatika spisovnej ruštiny* (1964). Slovenským študentom a odbornej verejnosti po r. 1968 zneprístupnená našla si na začiatku 90. rokov nadšených poslucháčov a študentov na Zürišskej univerzite. Pre Markusa Gigera, ktorý tam navštevoval Ďurovičove prednášky a semináre, bola *Paradigmatika* natoľko inšpiratívna a vhodná na univerzitnú výučbu, že sa sám už ako univerzitný učiteľ podujal pripraviť jej aktualizované vydanie v češtine: „Študentské skúsenosti s ďurovičovskou koncepciou fonológie a morfológie spisovnej ruštiny sa potvrdzujú aj z hľadiska vyučujúceho: ide o koncepciu, ktorá ideálnym spôsobom spája fonologickú a morfologickú rovinu, je taká zložitá, ako to je nutné, ale zároveň taká jednoduchá, ako to je možné, čiže zodpovedá požiadavkám na ekonomický opis jazyka. Navyše je to koncepcia, ktorá je schopná prebudiť v študentoch záujem o systémovo-lingvistický, štrukturálny pohľad na jazyk, a takáto štrukturálna metóda je stále ešte vhodná a potrebná, najmä v oblasti fonológie a flexie“ (Giger 2016, s. 40).

V roku 1966 odišiel profesor Ďurovič pracovne ako lektor slovenského a českého jazyka na Univerzitu v Uppsale. Pôvodne malo ísť o tri roky, okupácia Československa v auguste 1968, voči ktorej vyjadril odmietavý postoj, a nasledujúce udalosti však rozhodli, že sa na Slovensko nevráti. V r. 1972 získal miesto profesora slovanských jazykov v Slovanskom ústave Kráľovskej univerzity v Lunde a do r. 1991, keď odišiel do dôchodku, tento ústav aj viedol. Tu pre potreby univerzity modifikuje program slavistického štúdia a zavádza kurzy kultúrnej histórie západoslovanských, východoslovanských a južnoslovanských národov. Toto zameranie uňho podnieti hlboký záujem o štúdium najstarších dejín slovanských jazykov – poľštiny, ruštiny, bulharčiny, ukrajinčiny, jazyka Chorvátov a Srbov a najmä češtiny a slovenčiny od poveľkomoravského obdobia – ako spoločného univerza. Dvadsaťročie v otvorenom vedeckom prostredí umožňuje Ľubomírovi Ďurovičovi nehatene realizovať synchrónne i diachrónne výskumné záujmy, venovať sa slovanským, ale aj škandinávskym jazykom, prednášať vo Švédsku i na zahraničných univerzitách a konferenciách, venovať sa štúdiu archívov a objavovať jedinečné písomné pamiatky a osobnosti slovenských exulantov, o ktorých existencii sa nevedelo. Takou osobou je napr. Matiáš Zabani (Caban), ktorého profesor Ďurovič identifikoval ako faktického lexikografa Sparwenfeldovho slovansko-latinsko-švédskeho slovníka z r. 1699 – 1712. Novátorské štúdie *Vokalický systém slovenčiny* (1973) a *Konsonantický systém slovenčiny* (1975) predstavujúce Ďurovičov systém slovenských hlások, publikované v časopise International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, označil Ján Sabol za jeden z viacerých impulzov svojej syntetickej fonologickej teórie (2008, s. 27 – 36). Osemdesiate roky sa u profesora Ďuroviča nesú aj v znamení rozsiahleho výskumu vývoja domáceho jazyka srbochorvátsky/chorvátskosrbsky hovoriacich detí vo Švédsku (JUBA). Strata domova bola vykúpená skúsenosťou z otvoreného, pluralitného sveta: „Nové prostredie, celkom iné vedomostné a hodnotové predpoklady v auditóriu, celkom iná štruktúra politického, administratívneho, ale tiež vedeckého života ma denne nútili podrobovať kritickému skúmaniu všetky moje dovtedajšie vedomosti a hodnotenia, nehovoriac už o rutinách každodenného života. Mnohých zdedených, ale neudržateľných predstáv som sa musel zbaviť – ale ako bohatá náhrada sa mi otvorili oči na celkom nové súvislosti medzi známymi faktmi, a s tým logicky aj na stále nové a nové fakty, ktoré sa mi z neznáma vynárali“ (2008, s. 190).

V 80. rokoch sa záujem profesora Ďuroviča začal koncentrovať na skúmanie vývinových línií spisovnej češtiny a slovenčiny a na postupné utváranie vlastnej koncepcie vývinu nášho spisovného jazyka, v ktorej za „prvú sústavnú gramatiku slovenčiny“ považuje dielo *Grammatica Slavico-Bohemica* z r. 1746 slovenského jazykovedca, evanjelického farára Pavla Doležala, a posúva tak kodifikáciu slovenčiny pred A. Bernoláka. Prvým impulzom k dlhoročnej práci na tejto téme, ktorá

vyústila do už spomínanej monografie *Predhistória spisovnej slovenčiny*, bol lingvistický komentár k odhalenému predspisovnému jazyku Gavlovičovej *Valašskej školy*, a za tým slavistický kongres v Sofii, kde profesor Ďurovič predniesol referát *Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom*. „Po tomto referáte sa mi začali vynárať obrysy a kontinuita procesu, ktorý som bol potom niekedy neskôr pomenoval ako proces sebapoznávania a sebaidentifikácie nás Slovákov ako národa. A až niekedy neskôr, keď som sa zoznámil s rôznymi vydaniami našich najstarších textov a ‚strávil' ich, a najmä po vydaní, komentovaní a domýšľaní súvislostí Bardejovského katechizmu, najstaršej slovenskej vytlačenej knihy (1581), som si uvedomil, že to, čo pre túto sebaidentifikáciu a sebapoznanie národa neurobila v 15. a 16. storočí šľachta, ešte dlho potom slovenská aspoň jazykom, to od polovice 16. a najmä v 17. a 18. storočí pripadlo inteligencii, fakticky kňazom (ako napríklad tých evanjelických vypočítal Bel v Praefatio k Doležalovej Slovensko-českej gramatike)" (Ďurovič 2018, s. 12).

V rokoch po Nežnej revolúcii sa jazykovedné práce i spoločensko- a kultúrnopublicistické state profesora Ďurovača dostávali domov, k odbornej i laickej verejnosti. Pričinili sa o to jeho kolegovia a priatelia, predovšetkým Slavomír Ondrejovič, Ján Bosák, Juraj Dolník, Klára Buzássyová, Ján Horecký, Pavol Žigo a ďalší. Jeho lingvistické dielo, ku ktorému nebol prístup, vyšlo v dvoch zväzkoch vybraných štúdií – *O slovenčine a Slovákoch* (2004) a *Všeobecná jazykoveda a slavistika* (2005b). Medzi prácami profesora Ďurovača z posledného obdobia je zvlášť cenné komentované vydanie Štúrovej *Nauky reči Slovenskej* (2006a, 2006b) a rekonštruované a komentované vydanie *Bardejovského katechizmu 1581* (2013). V rámci jazykovedného myslenia vniesol na základe svojich analýz nový pohľad na mestský jazyk a jeho podiel na kodifikácii spisovného jazyka (Ďurovič 2000, 2006b).

Profesor Ďurovič mal rád a vyhľadával diskusiu. V nej sa nebál povedať svoju mienku, postaviť sa kriticky voči niečomu či niekomu, či už v otázkach vedy alebo v spoločensko-politických súvislostiach, hoci mu taký postoj skomplikoval život alebo si ním niekoho znepriatelil. Vracal sa k tomu, že jeho bratislavskí učitelia mu dali základy nielen v teórii a metodológii, ale aj vo vedeckej etike. Vystúpil, keď bolo treba na začiatku 50. rokov obraňovať štrukturalizmus obvinený z hegeliánskeho idealizmu, vystúpil na obranu Š. Peciara v polovici 60. rokov, keď sa rozpútala kritika *Slovníka slovenského jazyka*. A hoci v tej diskusii stál na opačnej strane ako významná slovenská prekladateľka Zora Jesenská, bol to Ďurovič, kto v r. 1973 napísal nekrológ do rímskych exilových Listov, keď na Slovensku jej smrť prešla oficiálnym mlčaním. Profesor Ďurovič sa verejne angažoval a vyjadroval aj k politickým a kultúrnospoločenským otázkam na Slovensku po r. 1989, články publikoval v mnohých periodikách – Os, Tvorba T, Mosty, Domino-Fórum, Práca, SME, Pravda a i.

Ak by bolo možné sformulovať nejaký odkaz profesora Ďurovičа, domnievam sa, že by ním mohol byť apel obsiahnutý v názve (aj obsahu) state *Potrebujeme reedíciu základných diel slovenskej gramatickej literatúry* (2005a). Návrh štrnástich diel, ako aj názvu edície *Pramene k dejinám slovenskej gramatiky – Fontes ad historiam grammaticae slovacae* je súčasťou článku. Posledným príspevkom do slovakistiky bola autentická výpoveď profesora Ďurovičа v knihe rozhovorov (Wachtarczyková a kol., 2019), ktorá lepšie než životopisy a medailóny približuje spôsob života, myslenia a konania Ľ. Ďurovičа ako jednotlivca, ale ilustruje aj údel intelektuála v kontexte dejín trvajúcich takmer storočie. A ak by som sa mohla rozlúčiť nejakým textom, v ktorom sa nám profesor Ďurovič môže stále sprítomňovať, bola by to pasáž z rozhovoru s ním (Hrubaničová – Ďurovič 2019, s. 54): „... my všetci meníme, vyvíjame, teda aj ja sám som menil, nakoniec, veda je povinná ničomu neveriť, a tým som fakticky počas celej mojej dráhy univerzitného učiteľa vždycky začínal študijný rok, že som študentom hovoril: Mne nesmiete veriť. Čo vám hovorím, je moje stanovisko, mám pre to argumenty, ale vy mi to nesmiete veriť. Musíte to preverovať, či to skutočne tak je a kde je možné vidieť veci inak. To je normálny vývoj vedy, s tým, že niektorí sme konzervatívnejší a niektorí sme viac inovatívni. Alebo inak: všetci tým, že sme sa dostali do tejto sféry vedy, sme sa tam dostali tým, že sme vymysleli niečo, čo je iné, argumentovane iné než to bežne prijímané. Stáť na pozíciách, ktoré sú bežne prijímané, nestačí na to, aby ste dostali, teoreticky povedané, toho kandidáta vied, doktorát. Poznávať nové, to je svätá axióma sféry vedy.“

Chcela by som vyjadriť vďačnosť za možnosť priblížiť sa, možnosť počúvať, dozvedať sa, za vtip a srdečný smiech, za iskru v očiach, za veľkorysosť prijímať druhého ako rovnocenného partnera, hoci bolo zjavné, že rovnocenný nie je, tiež za priamosť, schopnosť odpúšťať a byť verný domovu. *Requiescat in pace*, pán profesor, budeme uchovávať Vašu pamiatku.

Literatúra

DOLNÍK, J. – BOSÁK, J. (2005): Návrat profesora Ľubomíra Ďurovičа. In: Ďurovič, Ľ.: *Všeobecná jazykoveda a slavistika. Vybrané štúdie II.* Bratislava: Veda, 470 – 473.

ĎUROVIČ, Ľ. (1953): [Diskusné príspevky.] In: Peciar, Š. (ed.): *Lexikografický sborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5. – 7. júna 1952 v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 21 – 22, 80 – 81, 127 – 128.

ĎUROVIČ, Ľ. (1961): Ekvivalent v dvojjazyčnom slovníku. In: Blanár, V. (ed.): *Lexikografický sborník. Materiály z porady o prekladových slovníkoch, ktorá bola 13. – 16. októbra 1959 v Piešťanoch.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 78 – 87.

ĎUROVIČ, Ľ. (2000): Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca. 5*. Bratislava: Veda, 111 – 117.

ĎUROVIČ, Ľ. (2004): *O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I.* Bratislava: Veda.

ĎUROVIČ, Ľ. (2005a): Potrebujeme reedíciu základných diel slovenskej gramatickej literatúry. In: *Slovenská reč*, 70/5, 284 – 287.

ĎUROVIČ, Ľ. (2005b): *Všeobecná jazykoveda a slavistika. Vybrané štúdie II.* Bratislava: Veda.
ĎUROVIČ, Ľ. – ONDREJOVIČ, S. (2006a): *Ludevít Štúr: Nauka reči slovenskej*. Bratislava: Veda.
ĎUROVIČ, Ľ. – ONDREJOVIČ, S. – JÓNA, E. (2006b): *Ludevít Štúr: Nauka reči slovenskej. Komentáre. Bibliografia.* Bratislava: Veda.
ĎUROVIČ, Ľ. (2008): Poďakovanie jubilanta: In: Ondrejovič, S. (ed.): *Iugi observatione...* Bratislava: Veda, 191 – 192.
ĎUROVIČ, Ľ. (2015): Text Bratislavského katechizmu z roku 1581. In: Kovačka, M. a kol.: *Bardejovský katechizmus z roku 1581. Najstaršia slovenská kniha.* Martin: Slovenská národná knižnica, 103 – 138.
ĎUROVIČ, Ľ. (2018): *Predhistória spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
GIGER, M. (2016): Nová „Paradigmatika spisovné ruštiny" – ciele a stav príprav. In: Ondrejovič, S. – Behýlová, J. (eds.): *Fenomén Ďurovič. Philologica LXXV*. Bratislava: Univerzita Komenského, 39 – 50.
HRUBANIČOVÁ, I. – ĎUROVIČ, Ľ. (2019): Pohyb v jazykovede, tak ako vo všetkom, sa deje tým, že niekto o niečom začína pochybovať. In: Wachtarczyková, J. a kol.: *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovak Academic Press, 32 – 55.
ONDREJOVIČ, S. (2016): Ľubomír Ďurovič – rektifikátor a enfant terrible slovenskej jazykovedy. In: Ondrejovič, S. – Behýlová, J. (eds.): *Fenomén Ďurovič. Philologica LXXV*. Bratislava: Univerzita Komenského, 7 – 10.
JAROŠOVÁ, A. (2008): Aspekty ekvivalencie: prekladový ekvivalent a prekladový význam. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Iugi observatione...* Bratislava: Veda, 105 – 109.
SABOL, J. (2008): Syntetická fonologická teória. Súčasný stav a perspektívy. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Iugi observatione...* Bratislava: Veda, 27 – 36.
WACHTARCZYKOVÁ, J. a kol. (2019): *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovak Academic Press.